

TRANSFORMÁCIA ZARIADENÍ OBCHODU A SLUŽIEB VO VIDIECKOM ZÁZEMÍ BRATISLAVY

Viliam Lauko

*Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Prírodovedecká fakulta
Univerzity Komenského v Bratislave*

Abstract: Based on the number of the retail and service facilities in the villages in 1989 (before the transformation process), in 1995 and in 2002 the transformation process was investigated. As an object of the investigation were the following core categories set: groceries, catering, consumer goods, public-service utility, education, health service, culture, church, sport. The Bratislava region except the city of Bratislava was chosen as a model region. This region is located in the neighbourhood of Bratislava and represents its catchment area.

The fastest increase was recorded in the category of public service utility (292%). Within the framework of this category the increase of artisan services reach an record (1 116%). The marked increase was also reached in the categories: consumer goods (238%), catering (179%), groceries (133%) and health service (116%). Relatively stable situation was found out by the categories: education and church. On the other hand the number of the cultural facilities, specifically of the cinemas decreased.

Keywords: transformation; retail and service facilities; villages

1. ÚVOD

Transformácia spoločnosti a hospodárstva, ktorá u nás nastala po roku 1989 sa prejavila vo všetkých sférach ľudských aktivít. Výrazne sa prejavila aj vo sfére služieb.

Služby, chápané v širokom zmysle slova, sú dôležitým mestoobslužným, ale v ostatnom období čoraz viac aj mestotvorným činiteľom. Preto niet divu, že služby zaznamenali v súvislosti so zmenou spoločenských a ekonomických pomerov na Slovensku po roku 1989 veľký rozmach a s ním súvisiace zmeny. Transformácii služieb v mestách bola u nás venovaná značná pozornosť o čom svedčia aj niektoré naše publikácie (Lauko, Rajčáková 1994; Lauko, Rajčáková 1996 a,b).

Naproti tomu službám a ich transformácii vo vidieckom prostredí bolo u nás oproti mestám venované oveľa menej pozornosti, prípadne sa riešili len implicitne, alebo čiastočne. Explicitne sa touto problematikou zaoberal v Českej republike predovšetkým Kubeš a kolektív pracovníkov katedry geografie Juhočeskej univerzity v Českých Budejoviciach (2000).

V predkomunistickom období, kedy doprava a tým aj mobilita obyvateľov bola na nižšej úrovni, boli jednotlivé obce vybavené predajňami so základným tovarom, až na výnimky školami, cirkevnými, športovými zariadeniami a tradične aj viacerými pre život na vidieku potrebnými remeselnými službami.

Proces zoštátnenia remesiel a živností v komunistickom období spôsobil prudké zníženie počtu služobných zariadení vo vidieckych obciach. Obchody, a najmä remeselné a služobné aktivity boli koncentrované do miest. Spolu s kolektivizáciou a mechanizáciou poľnohospodárstva to znamenalo aj zníženie pracovných príležitostí pre miestnych obyvateľov. Väčšina vidieckych sídiel začala nadobúdať funkciu spální, ktoré sa vyznačovali nedostatočnou vybavenosťou obchodmi a službami rôzneho charakteru.

Cieľom nášho príspevku bolo zachytiť zmeny v počte jednotlivých zariadení obchodu a služieb vo vidieckych obciach, ktoré prebehli v transformačnom období po roku 1989. Ako modelové územie nám slúžili okresy Bratislavského kraja.

Predložený príspevok je výsledkom výskumu, ktorý sme uskutočňovali postupne v rokoch 2002 – 2004. Výskum je súčasťou širšej grantovej úlohy, ktorú rieši kolektív Katedry regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny: „Geografické regióny a geografický rozvoj v kontexte poznávania a transformácie spoločnosti“.

2. VYMEDZENIE A STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA SKÚMANÉHO REGIÓNU VZHLĎADOM NA SKÚMANÉ AKTIVITY

Vidiecke obce, v ktorých sme skúmali transformáciu služobných zariadení sa nachádzajú v zázemí Bratislavy, v administratívne vyčlenenom Bratislavskom kraji, v okresoch Malacky, Pezinok a Senec. Na takto vyčlenenom území sa okrem Bratislavy nachádza 70 obcí, z toho je 64 vidieckych a 6 mestských. Z nich 2 (Malacky, Stupava) ležia na Záhorskej nížine, 3 vinohradnícke na rozhraní Malých Karpát a Podunajskej nížiny (Pezinok, Modra, Svätý Jur) a 1 na Podunajskej nížine (Senec).

Pri sčítaní obyvateľov v roku 2001 žilo vo vidieckych obciach Bratislavského kraja (mimo Bratislavu) 108 241 obyvateľov, čo je 59,2% a v mestách 74 741 obyvateľov (40,8%).

Územie, ktorým sa zaoberáme je zaujímavé z viacerých aspektov. Jeho atraktivitu predurčila už v dávnej minulosti poloha v blízkosti dôležitej európskej dopravnej križovatky ciest. Jedny z nich viedli západovo-východným smerom pozdĺž Dunaja a z Čiech, druhé viedli znižovaniami severo-južným smerom a spájali oblasti Pobaltia a Jadranského mora. Z celoeurópskeho pohľadu a pohľadu Európskej únie možno považovať toto územie aj v súčasnosti stále za veľmi atraktívne. Patrí k tzv. zlatému trojuholníku, tvorenému mestami Viedeň – Bratislava – Győr. Pomenovanie „zlatý trojuholník“ mu udelil koncom minulého storočia inštitút Empirica v Bone. V jeho hodnotení, ktorému bolo podrobených 437 regiónov Európy z hľadiska možností ich rozvoja, skončil tento región na 1. mieste.

Všetky skúmané obce majú dobrú dostupnosť do Bratislavy, ktorej tvoria prirodzené vidiecke zázemie. Napriek tomu samotné územie nepredstavuje kompaktný celok. Rozdeľuje ho pohorie Malé Karpaty, ktoré tvorí prírodnú bariéru medzi obcami ležiacimi v Záhorskej nížine (okres Malacky) a v Podunajskej nížine (okresy Pezinok a Senec). Obe nížiny sa nachádzajú v teplej klimatickej oblasti, ale ich geologický substrát

vo väzbách na reliéf, pôdy a vegetáciu predurčil ich odlišné využívanie. Na riečnych uloženiach a sprašiach Podunajskej nížiny vznikli úrodnejšie pôdy, ako na viatych pieskoch, ktoré pokrývajú väčšiu časť Borskej nížiny. Tiež výslnné juhovýchodné stráne na úpätí Malých Karpát boli oveľa vhodnejšie na pestovanie vínnej révy, ako ich západný až severozápadný náprotivok na Borskej nížine. Pestovanie vínnej révy a produkcia vína predurčili lokalizáciu troch zo šiestich miest regiónu práve v tomto priestore.

Tabuľka 1 Počet obyvateľov vidieka a miest Bratislavského kraja mimo Bratislavu

Počet obyvateľov vidieka	1991	1995	2001
okres Pezinok	31563	31619	33082
okres Senec	35514	35468	37152
okres Malacky	36262	36482	38 007
Spolu	103339	103569	108241
Podiel z celkového počtu obyvateľov v %	58,6	58	59,2
Počet obyvateľov miest	1991	1995	2001
okres Pezinok	33205	34490	34232
okres Senec	14357	14831	14673
okres Malacky	25407	25627	25 836
Spolu	72969	74948	74 741
Podiel z celkového počtu obyvateľov v %	41,4	42	40,8

Vzhľadom na to, že pôda bola hlavným zdrojom obživy obyvateľov Slovenska až do polovice 20. storočia, ovplyvnili tieto skutočnosti sídelnú štruktúru a kvalitu sídiel. V strede Borskej nížiny s borovicovým lesom na viatych pieskoch sa sídla nevyskytujú, kým na Podunajskej nížine je výskyt sídiel rovnomernejší. Sídla na úrodnejšej Podunajskej nížine boli okrem toho spravidla bohatšie a lepšie vybavené.

Prírodné podmienky predurčili aj tradičné aktivity obyvateľov celého skúmaného územia. Väčšina z nich sa v minulosti živila poľnohospodárstvom a lesným hospodárstvom, menej ťažbou nerastných surovín, remeslami a inými povolaniami. V dôsledku industrializácie v druhej polovici 20. storočia najviac ekonomicky aktívnych obyvateľov začalo dochádzať za prácou do priemyselných podnikov Bratislavu a iných miest.

3. ZMENY V ZÁKLADNEJ VYBAVENOSTI SLUŽOBNÝMI ZARIADENIAMÍ V OBDOBÍ PO ROKU 1989

Transformáciu služieb, presnejšie povedané základnej vybavenosti služobnými zariadeniami vo vidieckych obciach okresov, susediacich s Bratislavou sme sledovali na základe zmeny počtu služobných zariadení pred transformáciou v roku 1989, potom v roku 1995 a v roku 2002.

Predmetom výskumu boli predajne a zariadenia, ktoré predstavovali základné kategórie: potraviny, stravovanie a občerstvenie, spotrebný tovar, služby pre obyvateľov, školstvo, zdravotníctvo, kultúra, cirkev a telovýchova (tab. 2).

V rámci takto vyčlenených *základných kategórií* najväčší nárast za sledované obdobie zaznamenala kategória rôzne služby pre obyvateľstvo, kde počet zariadení v roku 1989 bol 157, v roku 1995 už 354 a v roku 2002 až 459 zariadení, čo znamenalo celkový nárast 292% (graf 1).

Druhý najrýchlejší rast zaznamenali predajne spotrebného tovaru, ktorých počet vzrástol zo 101 v roku 1989 na 177 v roku 1995 a 240 v roku 2002, čo predstavuje celkový nárast 238%.

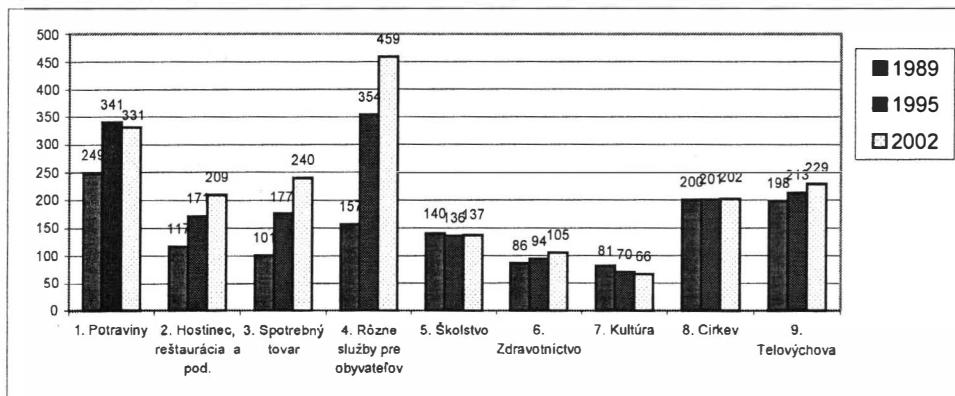
Na treťom mieste v raste zariadení boli hostince, reštaurácie a zariadenia podobného charakteru. Ich počet vzrástol zo 117 v roku 1989 na 171 v roku 1995 a 209 v roku 2002, čo znamenalo celkový nárast 179%.

Tabuľka 2 Počty zariadení jednotlivých skupín druhov služieb v r. 1989, 1995, 2002

Zákl. skupina druhov služieb	Počet v roku		
	1989	1995	2002
Druhy služieb			
1. Potraviny	249	341	331
1a Predajňa potravín – základný sortiment	32	38	32
1b Predajňa potravín – rozšírený sortiment	74	134	130
1c Predajňa potravín – samoobsluha	58	72	82
1d Predajňa mäsa – údenín	42	43	35
1e Pekáreň, cukráreň	18	25	26
1f Predajňa ovocie – zelenina	26	29	26
2. Hostinec, reštaurácia a pod.	117	171	209
3. Spotrebný tovar	101	177	240
3a Pred. priemyselného tovaru (elektro, železiarstvo domáce potreby)	25	33	44
3b Predajňa textilu, obuvi	26	41	37
3c Papiernictvo, kníhkupectvo, predajňa tabaku, novin a hračiek	18	34	40
3d Drogéria (výnimočne predajňa darčiekov alebo miestnych výrobkov)	10	20	24
3e Benzínová pumpa	5	5	11
3f Predajňa stavebnín	4	10	31
3g Predajňa kvetov a potrieb pre chovateľov, záhradníctvo	13	34	53
4. Rôzne služby pre obyvateľov	157	354	459
4a Pošta	50	50	49
4b Peňažný ústav (mimo pošty)	10	12	11
4c Policajná stanica	9	8	7
4d Kaderníctvo, holičstvo, kozmetika, masáže	32	57	77
4e Domov dôchodcov a pod.	3	7	9
4f Remeselnícke služby	24	172	268
4g Zberňa druhotných súrovín	6	14	17
4h Videopožičovňa	7	24	15
4i Práčovňa, čistiareň a pod.	16	10	6
5. Školstvo	140	136	137
5a Materská škôlka	75	74	73
5b Základná škola (1. – 4. ročník)	32	28	29
5c Základná škola (1. – 9. ročník)	30	30	30
5d Základná umelecká škola	3	4	5
6. Zdravotníctvo	86	94	105
6a Ordinácia všeobecného lekára	43	50	50
6b Ordinácia odborného lekára	29	30	35
6c Lekáreň	14	14	20
7. Kultúra	81	70	66
7a Kultúrny dom, kultúrna miestnosť a pod.	59	59	58
7b Funkčné kino	22	11	8
8. Cirkev	200	201	202
8a Kostol s pravidelnými bohoslužbami	68	69	70
8b Fara	46	46	46
8c Cintorín	86	86	86

Pokračovanie tab. 2

9. Telovýchova	198	213	229
9a Futbalové ihrisko regulárne	58	58	58
9b Futbalové ihrisko neregulárne	19	22	22
9c Volejbalové, tenisové a iné ihrisko	22	33	44
9d Telocvičňa	37	37	38
9e Miesto upravené na kúpanie	5	7	6
9f Telovýchovná jednotka	57	56	61

Graf 1 Základné kategórie služieb

Mierny postupný nárast vykázali aj zdravotnicke zariadenia, ktorých počet v rástol z 86 v roku 1989 na 105 v roku 2002, čo je 122% a telovýchovné zariadenia s nárastom od 198 v roku 1995 na 229 v roku 2002, čo predstavuje 116%.

Zaujímavý je nárast predajní potravín z 249 v roku 1989 na 341 v roku 1995 a ich pokles na 331 v roku 2002. Oproti roku 1989 počet predajní potravín vzrástol v roku 2002 na 133%. Pokles v porovnaní s rokom 1995 bol spôsobený hlavne konkurenčným bojom v podmienkach nasýteného trhu.

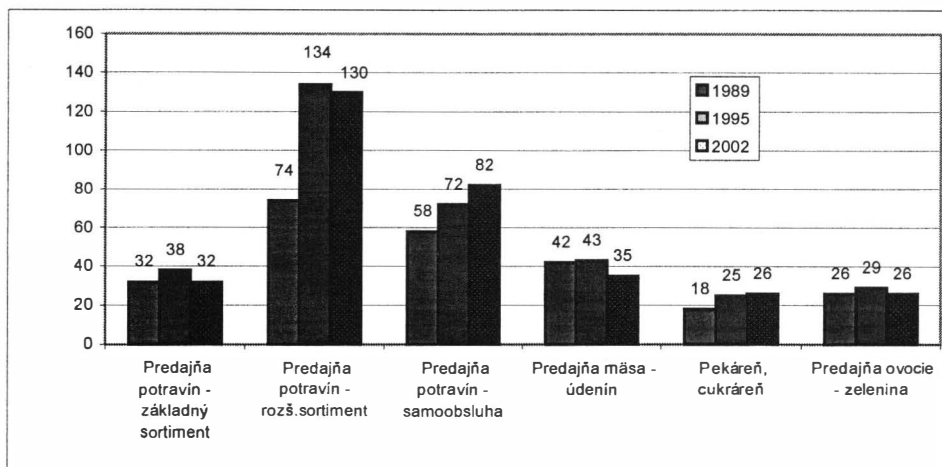
Najnepriaznivejšie výsledky sa ukázali v pohybe zariadení *kultúry*. Z 81 kultúrnych zariadení v roku 1989, bolo v prevádzke v roku 1995 len 70 a v roku 2002 už len 66 (81%).

Kategóriou vykazujúcou mierny úbytok je *školstvo*, kde počet všetkých typov škôl 140 v roku 1989 poklesol v roku 1995 na 136 a v roku 2002 vzrástol o 1 na 137 (98%).

Ako najstabilnejšia kategória sa ukázala *cirkev*, kde počet všetkých zariadení – 200 v roku 1989, sa v roku 1995 zvýšil len o 1 a v roku 2002 tiež o 1.

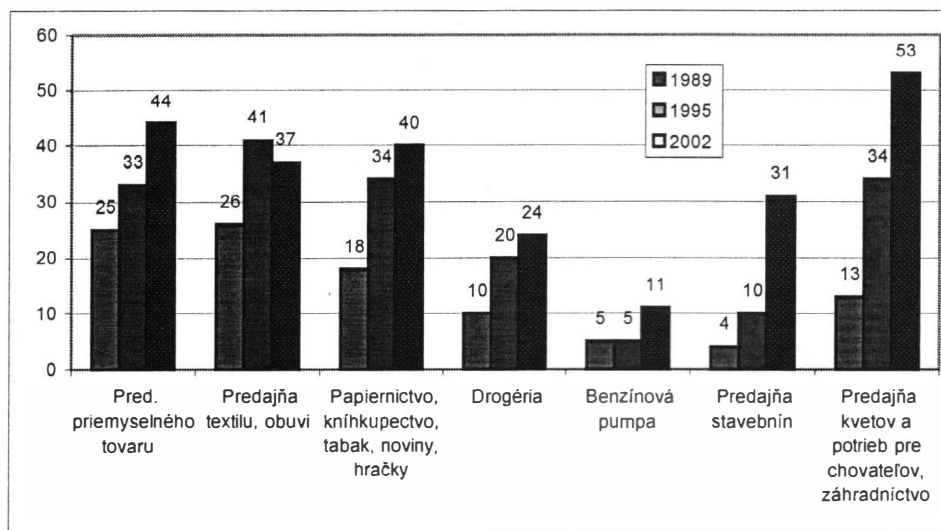
Väčšie rozdiely služobných zariadení sa vyskytujú v rámci jednotlivých základných kategórií.

V rámci *kategórie potraviny* najväčší nárast zaznamenali predajne potravín s rozšíreným sortimentom. Ich počet 74 v roku 1989 sa v roku 1995 zvýšil na 134 a v roku 2002 poklesol na 130 (graf 2.). Celkový nárast medzi rokmi 1989 a 2002 bol 176%. Jednoznačný bol aj nárast počtu samoobslužných zariadení, v sledovaných obdobiach: 58 – 72 – 82. Vzrástol tiež počet predajní pekárenských výrobkov a cukrární (18 – 25 – 26). Predajne potravín so základným sortimentom a predajne ovocie zelenina po menšom náraste v roku 1995 sa vrátili do pôvodných počtov. Jediným typom predajní, ktoré zaznamenali pokles počtu sú predajne mäsa – údenín (42 – 43 – 35).

Graf 2 Predajne potravín

Všetky predajne spotrebného tovaru zaznamenali v skúmanom období svoje značné rozšírenie. Okrem predajní textilu a obuvi, ktoré dosiahli svoje maximum v roku 1995 (26 – 41 – 37) počet všetkých ostatných postupne rástol (graf 3).

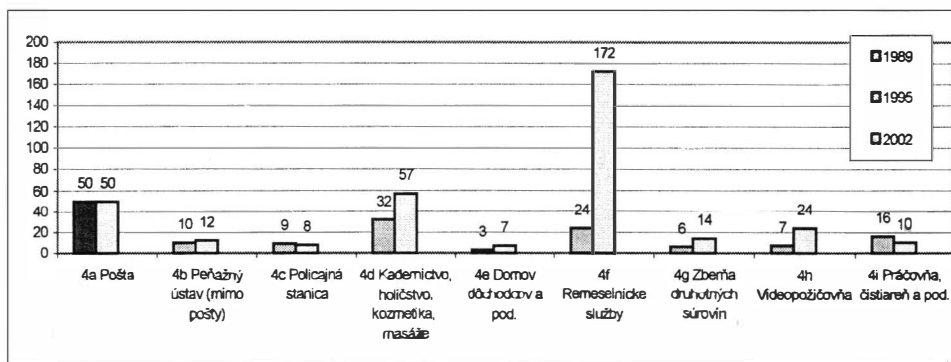

Graf 3 Spotrebný tovar

Absolútne najviac vzniklo predajní kvetov, potrieb pre chovateľov a záhradníctva. Kým v roku 1989 ich bolo ešte len 13, v roku 1995 už 34 a v roku 2002 až 53, čo predstavuje relatívny nárast 408%. V relatívnom vyjadrení však najväčší rozmach zaznamenali predajne stavebnín, ktoré boli vo vidieckom zázemí Bratislavy v roku 1989 iba 4, v roku 1995 ich bolo 10 a v roku 2002 už 31, čo predstavuje nárast na 775% pôvodného

stavu. Viac ako dvojnásobne vzrástol v sledovanom období počet predajní drogérie a predajní darčiekov alebo miestnych výrobkov (10 – 20 – 24), predajní papiernictva, kníhkupectva, predajní tabaku, novin a hračiek (18 – 34 – 40) a v období po r. 1995 aj počet benzínových púmp (5 – 5 – 11). Značne vzrástol aj počet predajní priemyselného tovaru: elektro, železiarstvo, domáce potreby (25 – 33 – 44).

Ako už bolo uvedené, v rámci základných kategórií najväčší rozvoj dosiahli rôzne služby pre obyvateľstvo, v rámci ktorých priam závratne narástol počet remeselníckych služieb. Kým vo všetkých 64 vidieckych obciach Bratislavského kraja bolo v roku 1989 iba 24 remeselných služieb, ich počet v roku 1995 dosiahol 172 a v roku 2002 až rekordných 268. Oproti pôvodnému stavu je to nárast na 1 116%!

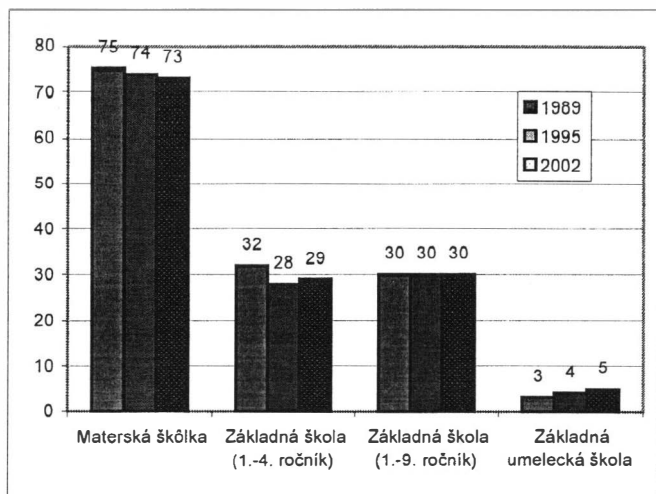
Graf 4 Rôzne služby pre obyvateľov

Značný nárast zaznamenali aj služby v skupine: kaderníctvo, holičstvo, kozmetika, masáže (32 – 57 – 77) čo je 241%, pričom relatívne ešte viac (na 283%) vzrástli zberne druhotných surovín (6 – 14 – 17) a domovy dôchodcov (3 – 7 – 9) na 300%. Nárast v roku 1995 a potom pokles v roku 2002 zaznamenali videopožičovne (7 – 24 – 15) a peňažné ústavy (10 – 12 – 11). Ich súčasný počet je však vyšší, ako bol pred transformáciou.

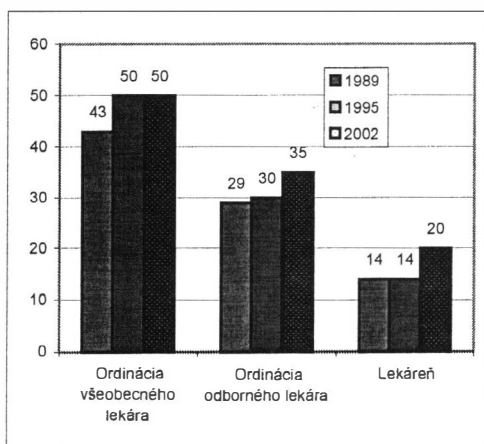
Niektoré služby však v sledovanom období zaznamenali väčší, či menší pokles počtu zariadení. Predovšetkým sú to práčovne a čistiarne (16 – 10 – 6), policajné stanice (9 – 8 – 7) a pošty (50 – 50 – 49).

V základnej kategórii školstvo nastal pokles materských škôlok (75 – 74 – 73) a základných škôl I. – 4. ročníka (32 – 28 – 29). Počet základných škôl I. – 9. ročník zostal zatiaľ nezmenený a počet základných umeleckých škôl postupne vzrástol (3 – 4 – 5). Ich potešiteľný nárast však môžu zabrzdiť finančné problémy ak bude realizovaný návrh ich financovania z rozpočtu obce.

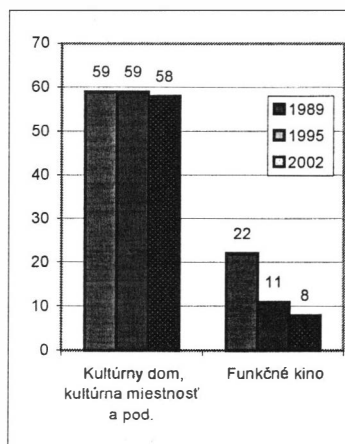
Mierny nárast počtu zariadení sme zaznamenali v kategórii zdravotníctvo. Počet ordinácií všeobecného lekára tu zo 43 v roku 1989 vzrástol na 50 v r. 1995 a udržal sa aj v roku 2002, počet ordinácií odborného lekára vzrástol z 29 v roku 1989 na 30 v roku 1995 a 35 v roku 2002. Počet lekární – 16 v rokoch 1989 a 1995 sa v roku 2002 zvýšil na 20.

Graf 5 Školstvo

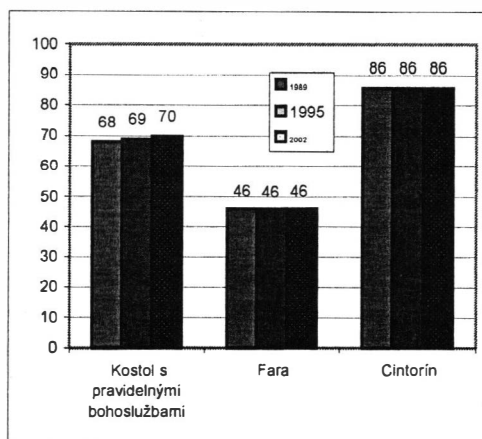
Graf 6 Zdravotníctvo

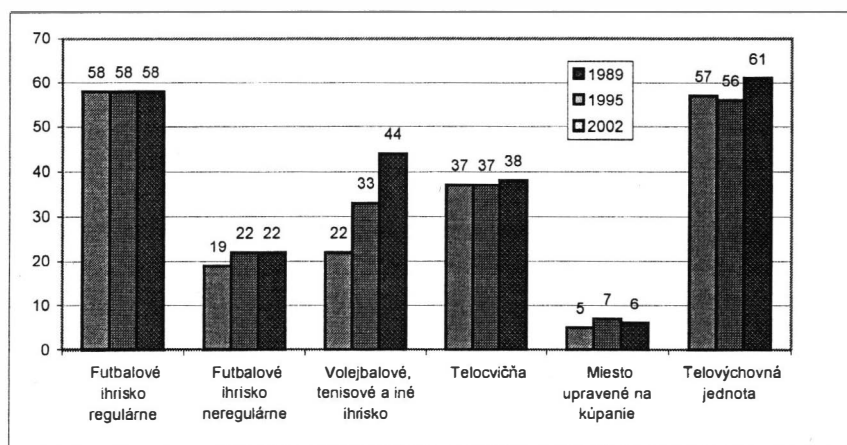
Graf 7 Kultúra

V kategórii kultúra, kde ako v jedinej bol zaznamenaný celkový pokles počtu zariadení, sme zistili mierny pokles počtu kultúrnych domov, kultúrnych miestností a pod. (59 – 59 – 58) ale najmä pokles kín v prevádzke (22 – 11 – 8). Vzhľadom na potrebu nových investícií do premietacích zariadení, spojených najmä s potrebou dekódovania nového záznamu zvuku na súčasných najnovších zahraničných filmoch, možno očakávať ich ďalší regres.

V rámci kategórie cirkev, ktorá vykazuje počas sledovaného obdobia transformácie najväčšiu stabilitu, vzrástol len počet kostolov 68 v roku 1989 na 69 v roku 1995 a 70 v roku 2002, kým počet fár a cintorínov zostal nezmenený.

Graf 8 Cirkev

Graf 9 Telovýchova

Telovýchovné zariadenia sa ukázali tiež ako pomerne stabilné. Počet regulárnych futbalových ihrísk – 58 sa nezmenil a počet telocvični vzrástol len o 1 (37 – 37 – 38). Najviac vzrástol počet netradičných ihrísk: volejbalové ihriská, tenisové kurty a pod. (22 – 33 – 44). O niečo vzrástol aj počet neregulárnych futbalových ihrísk (19 – 22 – 22). Nepravidelne rástol počet kúpalísk (5 – 7 – 6) a telovýchovných jednôt (57 – 56 – 61).

4. ZÁVER

Napriek niektorým nedokonalostiam, ktoré vyplývajú z použitej metódy výskumu (zjednodušenie štatistického skúmania len na počet zariadení, pričom sa však nedajú

získať objektívne údaje o finančnom obrate, ani o počte zamestnaných), môžeme na základe získaných poznatkov vysloviť niekoľko zovšeobecnení.

Základné spoločensko-ekonomické zmeny, ktoré boli naštartované na Slovensku po roku 1989, akými sú: prechod na trhové hospodárstvo, upustenie od plánovaného rozvoja (skôr nerozvoja, resp. brzdenie rozvoja) vidieckych sídiel, väčšie právomoci samospráv obcí, zmena vlastníckych pomerov, možnosti súkromného podnikania, pribrzdená emigrácia do miest, suburbanizácia, ale aj strata pôvodného zamestnania sa zákonite prejavili v pozitívnej transformácii siete služieb vidieckych obcí.

V prvom rade treba konštatovať, že v skúmanom, transformačnom období došlo vo všeobecnosti k rozvoju siete služieb. Rozvoj bol zaznamenaný najmä v sieti služieb, ktoré možno nazvať „ekonomické“ (rôzne služby pre obyvateľstvo, najmä remeselnícke, rozličné druhy predajní, reštauračné a občerstvovacie zariadenia). Zariadenia druhov služieb, ktoré možno nazvať „neekonomickými“ vykazujú menšiu dynamiku. K nim patrí zdravotníctvo a telovýchova. Počet zariadení kultúry sa najmä vďaka prudkému poklesu počtu funkčných kín znižuje. Najväčšiu stabilitu vykazujú cirkevné zariadenia.

V rámci jednotlivých kategórií služieb najdynamickejší rozvoj zaznamenali remeselnícke služby. Tieto boli v minulom režime sústredené do väčších podnikov a družstiev, prevažne v mestských sídlach, prípadne remeselníci vykonávali svoje činnosti nelegálne. Možnosť súkromného podnikania, niekedy aj strata pôvodného zamestnania a celková nezamestnanosť podnietili remeselníkov k zakladaniu vlastných firiem.

Na druhej strane došlo k redukcii počtu niektorých prevádzok, ktoré boli pre organizácie s rozvetvenou sieťou zariadení nerentabilné. Preukázalo sa to hlavne v poklese počtu čistiarň a práčovní, čo súvisí aj s lepšou vybavenosťou domácností automatickými pračkami. Mierne poklesol aj počet policajných staníc a pôšt.

Značný rozvoj zaznamenali v súvislosti s možnosťou súkromného podnikania aj predajne rozličného druhu.

V prvom rade možno konštatovať, že transformácia hospodárstva a spoločnosti po roku 1989 priniesla *na vidieku veľký vzrast počtu maloobchodných predajní*, a to aj napriek tomu, že v Bratislave, ktorá predstavuje pre svoje zázemie veľké obchodné centrum došlo k veľkému rozvoju maloobchodných predajní všetkých typov. Podobne veľký rast počtu maloobchodných predajní zaznamenali v danom území aj menšie okresné mestá. Okrem toho v Bratislave a jej okolí boli vybudované mnohé supermarkety a hypermarkety, ktoré sú postupne lokalizované aj do menších miest. Napriek všetkým týmto skutočnostiam, ale aj zlepšenej dopravnej dostupnosti do miest, rast maloobchodných predajní na vidieku je jednoznačný. Počet všetkých predajní vo vidieckych obciach zázemia Bratislavy vzrástol v sledovanom období z 350 na 571. Väčší bol rast predajní spotrebného tovaru (zo 101 na 240), ako potravinárskych predajní (z 249 na 331).

Pokles počtu škôl odzrkadľuje menší počet detí v dôsledku zníženej pôrodnosti. Tento postupný trend sa už v prejavil v poklese materských škôlok a základných škôl 1. – 4. ročník, kým počet základných škôl 1. – 9. ročník zostal zatiaľ nezmenený. Prognóza v tejto oblasti však nemusí byť jednoznačne pesimistická. Nádejou je tu pokračujúci proces suburbanizácie, ktorý sa začína prejavovať v zlepšení vekovej štruktúry obyvateľov a tým aj vo zvýšení pôrodnosti.

Analýza transformácie služobných zariadení vzhľadom na veľkosť vidieckych sídiel ukázala, že v bratislavskom vidieckom zázemí bol vo všeobecnosti nárast ich počtu priamo úmerný veľkosti vidieckych sídiel, pričom určitú úlohu tu zohráva polohový faktor.

Celkový rozvoj siete služieb vo vidieckych obciach možno považovať za pozitívny jav predovšetkým z hľadiska zlepšenia kvality života obyvateľstva, bývajúceho na vidieku. Pritom treba konštatovať, že v danom regióne, nachádzajúcom sa v zázemí Bratislavy, v dôsledku procesu suburbanizácie počet obyvateľov neklesá. V období medzi dvomi sčítaniami ľudu (1991 – 2001) vzrástol počet obyvateľov vidieckych obcí Bratislavského kraja zo 103 339 na 108 241, čo predstavuje zhruba 104,7% pôvodného stavu, kým adekvátny nárast v mestách okresu bol len 102,4%. Nárast počtu služobných zariadení je však výrazný aj pri zohľadnení tejto skutočnosti. Počet všetkých zariadení v prepočte na 1 000 obyvateľov vzrástol v sledovanom období z 12,9 na 18,3, počet všetkých predajní z 3,4 na 5,3 a počet rôznych služieb pre obyvateľstvo z 1,5 na 4,2.

Rozvoj siete služieb a remesiel vo vidieckych sídlach okrem zabezpečenia určitého štandardu kvality života obyvateľov má zásadný význam v tom, že dediny si postupne budujú aj určité vlastné ekonomické aktivity, resp. sa k nim vracajú a prestávajú byť len „spáľňami“ pre pracujúcich v mestách. Toto je jedna z ciest, vedúcich k trvalo udržateľnému rozvoju vidieckych sídiel.

Literatúra

- DRGOŇA, V. 2001. Transformácia a jej priestorové aspekty v Slovenskej republike: priestorové aspekty. In: *Acta Facultatis rerum naturalium Universitatis matthiae Belii. Geografické štúdie*, No. 8. Banská Bystrica, 67-72, ISBN 80-80555-583.
- FASSMANN, H. 2000. Zum Stand der Transformationsforschung in der Geographie. In: *Europa regional. Transformationsforschung: Stand und Perspektiven*. No. 3-4., 13-20.
- FÖRSTER, H. 2000. Transformationsforschung: Stand und Perspektiven. In: *Europa regional. Transformationsforschung: Stand und Perspektiven*. No. 3-4., 54-59.
- GAJDOŠ, A. 2000. Transformačné zmeny regionálnych štruktúr vidieckej krajiny. In: *Geografické štúdie 7*, Nitra, 77-82, ISBN 80-8050-349-4.
- KASALA, K. 2000. Transformácia ekonomiky v období informačnej spoločnosti. Transformačné zmeny regionálnych štruktúr vidieckej krajiny. In: *Geografické štúdie 7*, Nitra, 152-162, ISBN 80-8050-349-4.
- KOREC, P.; LAUKO, V.; TOLMÁČI, L.; ZUBRICZKÝ, G. 1997. *Kraje a okresy Slovenska. Nové administratívne členenie*. Bratislava: Vydavateľstvo Q111, 273, ISBN 80-85401-58-4.
- KUBEŠ, J.; PAHORECKÁ, J. 2000. Obslužná vybavenosť, strediskovosť a spádovosť venkovských sídiel. Okresy Písek, Tábor a okolí, rok 1998. In: *Kubeš, J. a kol. Problémy stabilizácie venkovského osídlení ČR*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 61-95, ISBN 80-7040-385-3.
- LAUKO, V.; RAJČÁKOVÁ, E. 1994. Economic Development of Modra and its influence on Life of Inhabitants. In: *Acta FRNUC, Geographica*, Univerzita komenského Bratislava, No. 34, 153-162.
- LAUKO, V.; RAJČÁKOVÁ, E. 1996a. Transformation and development of commercial and Service activities in the privatization process: Case of the town Pezinok. In: *Acta FRNUC, Geographica*, 229-236, Univerzita komenského Bratislava, ISBN 80-223-1042-5.
- LAUKO, V.; RAJČÁKOVÁ, E. 1996b. Regional Geography and the Transformation Process: Case of the Town of Pezinok. In: *AFRNUC, Geographica*, No. 38, 149-156, Univerzita Komenského Bratislava, ISBN 80-223-1087-5.
- LAUKO, V. a kol. 2002. *Regionálny rozvoj oblasti juhozápadného Slovenska na báze trvalo udržateľného rozvoja dopravy*. Bratislava: Mapa Slovakia Škola, 80. ISBN 80-89080-41-3.
- LAUKO, V. 2003. Transformácia siete služieb v prímestskom regióne Bratislavy na príklade vidieckych obcí okresu Senec. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*, sv. 163, řada příř. věd č. 23., Geografie XII, Brno.

MATLOVIČ, R. 2001. Transformačné procesy a ich efekty v intaraurbánných štruktúrach postkomunistických miest. In: *Acta Facultatis rerum naturalium Universitatis matthiae Belii. Geografické štúdie*, No. 8. Banská Bystrica, 73-81. ISBN 80-80555-583.

Transformation of retail and service facilities in the Bratislava's hinterland

Summary

The basic social and economic changes that started in Slovakia after 1989, such as: transformation to market economy, giving up of planned development (more likely said no development or slowing down of development) of villages, superior community authorities, change of property rights, possibilities of private enterprise, slowed-down emigration into towns, suburbanization but also the loss of original occupation have been regularly demonstrated in the positive transformation of service network of rural communities.

First of all, we have to claim that in the surveyed transformation period the development of service network was generally achieved. The development was recorded mainly in the service network that can be called „economic“ (different services for inhabitants, mainly craft ones, various kinds of stores, restaurant and refreshment facilities). Service facilities that we can call „non-economic“ show less dynamics. They include health service and physical education. The number of cultural facilities has decreased mainly thanks to rapid fall in the number of functional cinemas. The greatest stability is recorded in church facilities.

Within particular service categories, craft services have recorded the most dynamic development. These were in the previous regime centered in the biggest companies and cooperatives, mainly in towns; eventually craftsmen performed their activities illegally. The possibility of private enterprise, sometimes also the loss of original occupation and total unemployment incited the craftsmen to establish their own companies.

On the other hand, it lead to reduction of the number of some operations that were unprofitable for the organizations with branched system. It was demonstrated mainly in the fall in number of drycleaners and laundries that is connected with the fact that households are more equipped with automatic washing machines. Also, the number of police stations and post offices has slightly fallen.

The stores of various kinds have recorded considerable development in connection with the possibility of private enterprise.

Primarily we can claim that economy and society transformation after 1989 brought big growth of number of retail outlets in countryside, even despite the fact that big development of retail outlets of every kind occurred in Bratislava that represents for its hinterland a big business center. Similarly, the smaller region towns recorded big growth of number of retail outlets in the specific area. Besides, many supermarkets and hypermarkets were built in Bratislava and its neighborhood and they are gradually located into smaller towns, as well. In spite of all these facts and also improved transport accessibility into towns, the growth of retail outlets in countryside is obvious. The number of all outlets in villages of Bratislava hinterland has increased in the monitored period from 350 to 571. The growth of outlets with consumer goods was bigger (from 101 to 240) than the growth of food outlets (from 249 to 331).

The fall in the number of schools mirrors lower number of children as the result of lower birthrate. This gradual trend has been already demonstrated in decline of kindergartens and primary schools (1st to 4th grade) while the number of primary schools (1st to 9th grade) has remained unchanged so far. The prediction in this

particular area doesn't have to be definitely pessimistic, though. The hope here is the onward process of suburbanization that has begun to express itself in the improvement of age structure of inhabitants and has led to birthrate increase.

The analysis of transformation of service facilities owing to the size of villages showed that in Bratislava countryside the growth of their number was generally directly proportional to the size of villages whereas location factor played some role here.

General development of service network in villages can be considered as a positive sign mainly in terms of the improvement of life quality of inhabitants living in the countryside. Here we have to claim that in the specific region existing in the hinterland of Bratislava, the number of inhabitants has not decreased as a result of the process of suburbanization. In the period between two censuses (1991 – 2001), the number of village inhabitants of Bratislava region increased from 103 339 to 108 241 what represents roughly 104,7% of the original state while the adequate growth in the towns of the region was only 102,4%.

Between two censuses in 1991 and 2001 the number of inhabitants increased in the monitored villages from 103 339 to 108 241. However, the growth of the number of service facilities is outstanding even when we take this fact into account. The number of all facilities in calculation on 1 000 inhabitants has increased in the monitored period from 12,9 to 18,3, the number of all outlets from 3,4 to 5,3 and the number of various services for inhabitants from 1,5 to 4,2.

The development of service and craft network in villages aside from the security of certain standard of life of inhabitants has an essential meaning in the fact that villages have been gradually building also their own certain economic activities or they have been returning to them and they have stopped being only „bedrooms“ for people working in towns. This is one of the ways leading to sustainable development of villages.